

Milan Mihaljević

Staroslavenski institut

Demetrova 11, HR-10000 Zagreb

mihalj@stin.hr

ORCID ID: 0000-0003-3702-2388

UDVAJANJE DOPUNJAČA U HRVATSKOME CRKVENOSLAVENSKOM JEZIKU

U članku se s pomoću kartografskoga modela koji na lijevome rečeničnom rubu umjesto jedinstvene projekcije CP pretpostavlja niz ljestvično poredanih funkcionalnih projekcija opisuje struktura crkvenoslavenskih rečenica s udvojenim *da*. Autor, kao i svi opisivači udvajanja dopunjača u drugim jezicima, pretpostavlja da je najviša kopija *da* na položaju glave *Force*. Razmatrajući obilježja i uvjete pojave udvajanja *da*, nastoji odrediti na kojem su položaju niže kopije. Zaključuje da je najniža kopija na položaju glave *Fin*, a posredna kopija u primjerima s utrojenim *da* na položaju glave *Top*. U zaključnom se dijelu članka razmatra i međusobni odnos kopija *da*, tj. je li riječ o različitim leksičkim jedinicama ili o kopijama istoga leksema koji zbog svojih obilježja može biti leksikaliziran na više položaja unutar lijevoga rečeničnog ruba. Navode se prednosti i nedostaci i jednoga i drugoga pristupa, a definitivan odgovor na pitanje koje je objašnjenje bolje ostavljen je budućim istraživanjima.

1. Uvod

Već je prije petnaest godina uočeno (Mihaljević 2004: 30–32) da u hrvatskoglagoljskim tekstovima postoji veći broj primjera udvajanja dopunjača *da*, u kojima jednoj pojavi veznika *ut* u latinskom predlošku odgovaraju dvije pojave *da* u hrvatskome crkvenoslavenskom prijevodu, kako pokazuje primjer:

(1) g(ospod)i b(ož)e n(a)šb te priležno m(o)l(im)b da v' neeže pametb sie
priēhomъ ee da zaodējem' se m(o)l(it)vami. – MNov 187d

lat. *Deus nostris te supplices exoramus: ut in cuius haec commemoratione
percepimus: eius muniamur et precibus.*

hrv. *ponizno te molimo, Gospodine Bože naš, da budemo zaštićeni molitvama one na uspomenu koje smo ovo primili.*

Korpus broji sedamdesetak primjera, a u svima *da* ima tipičnu ulogu dopunjača. Njegovo je značenje: dopumbeno, izrično, namjerno ili posljedično. Mihaljević (2004: 32) objašnjava udvajanje *da* kontaminacijom dopunjačke i vezničke funkcije, jer je *da* u hrvatskoglagoljskim tekstovima moglo imati i ulogu sastavnoga i suprotnoga veznika, tj. značenje koje u suvremenome hrvatskom jeziku imaju veznici *i* i *nego*.¹

Udvajanje dopunjača uočeno je i opisano u nizu europskih jezika: engleskom (McCloskey 2006., Radford 2013., 2018: 122–134), flamanskom (Hoekstra 1993.), portugalskom (Mascarenhas 2014.), španjolskom (Delmonte, Fernandez-Soriano 2009., Villa-García 2012a., 2012b., 2015.), katalonskom (González i Planas 2014.), francuskom (Dagnac 2012.), talijanskom (Paoli 2004., Ledgeway 2005., 2006., Munaro 2016a. itd.) i slovenskom (Plesničar 2015., 2017.). Treba spomenuti da jedan primjer udvajanja *da* iz kanonskoga starocrkvenoslavenskog *Suprasalskog zbornika* navodi Slovník (1968: 453).² To pokazuje da udvajanje dopunjača *da* u hrvatskoglagoljskim tekstovima ne treba objašnjavati njegovom dvojakom ulogom (parataktičkoga) veznika i dopunjača, kako je učinio Mihaljević (2004.), jer to nije svojstveno dopunjačima u svim navedenim jezicima, nego da treba za udvajanje potražiti drukčije objašnjenje.

U ovom ćemo radu udvajanje *da* u hrvatskome crkvenoslavenskom nastojati opisati s pomoću kartografskoga pristupa sintaksi čiji je inicijator Luigi Rizzi (1997.), a u međuvremenu je prihvaćen i razrađivan od mnogih autora, pristalica generativnoga pristupa jeziku. Kartografski model pretpostavlja na lijevome rečeničnom rubu – ispred kanonskoga položaja subjekta – umjesto jedinstvene projekcije dopunjača (CP), postojanje niza ljestvično poredanih funkcionalnih glava

¹ O tome usporedi Mihaljević (2004: 19–21) kao i Rječnik (2015: 242–243).

² Pod značenjem „conj. enuntiationes rogativas obliquas inducens”, uz obrazloženje „*da* apud verbum repetitur”, naveden je primjer:

- (i) тъгда ubo ustavъ ustavišę *da* i кѣснѣтинѣ grada episkupъ · to žde starēišinstvo *da* imatъ i tо
 žde čьstъ · jоže i rimъska grada episkupъ.
 grč. ὥστε τὸν Κωνσταντινουπόλεως ἐπίσκοπον ἔχειν τὰ πρεσβεῖα τῆς τιμῆς μετὰ τὸν Ῥώμης
 ἐπίσκοπον.
 hrv. *tada pak ustanoviše pravilo da konstantinopoljski biskup ima isto starješinstvo i istu čast koju
 ima i rimski biskup.*

Kako je vidljivo iz paralelnoga teksta, i tu udvojeno *da* odgovara samo jednoj pojavi grčkoga ὥστε uz koje dolazi infinitiv prezenta ἔχειν.

i njihovih projekcija: *Force*, *Top*, *Foc*, *Fin* itd. Te glave uzrokuju pomicanje sintaktičkih skupina s relevantnim obilježjima privlačeći ih na položaj svojega specifikatora i aktivirajući istovremeno na posredničkim razinama interpretacijske mehanizme. Na semantičko-pragmatičkoj strani one su odgovorne za stvaranje odnosa operator : varijabla, topik : komentar, fokus : presupozicija, a na glasovnoj strani za primjenu pravila koja izvedenim strukturama pridružuju odgovarajuće intonacijske obrasce (Rizzi 2013: 201). Drugim riječima, temeljni je cilj kartografskoga pristupa strukturalno prikazati gramatičke i funkcionalne obavijesti važne za semantičku i pragmatičku interpretaciju (Shlonsky 2010: 417). Zbog toga se taj pristup katkad opisuje i kao „sintakticiziranje” diskursne semantike/ pragmatike. Iako je kasnije modificirana uvođenjem dodatnih kategorija, ovdje ćemo se poslužiti izvornom Rizzijevom ljestvicom iz 1997. koja ima oblik:³

(2) [Force [Top* [Foc [Top* [Fin [_{TP} ...]]]]]]

Force je glava odgovorna za izričajnu snagu iskaza. Ona je poveznica zavisne glavnom rečenicom i njezinim sastavnicama koje odabiru hoće li im dopumbena rečenica biti izjavna, upitna, usklična itd. *Top* udomljuje na položaju specifikatora topikalizirane, a *Foc* fokalizirane konstituente. Glava *Fin* posrednik je prema dolje, tj. prema susjednoj TP zavisne rečenice i izražava njezinu finitnost ili nefinitnost. Prema Rizziju *Top* se može ponavljati više puta, što je označeno zvjezdicom. Čini se da su njezina obilježja parametrizirana, tako da neki jezici na lijevome rečeničnom rubu dopuštaju samo jedan topik, a drugi neodređen njihov broj (Rizzi i Cinque 2016: 147).

Većina istraživača koji su opisivali udvajanje dopunjača smatra da je prva njegova pojava na položaju glave *Force*. Sporan je međutim položaj druge pojave udvojenoga dopunjača. Jedna skupina jezikoslovaca tvrdi da je on na položaju *Fin*,⁴ a druga da je na položaju glave *Top*.⁵ I u ovom ćemo radu pretpostaviti da je prvi *da* u hrvatskoglagojskim tekstovima na položaju glave *Force*. Temeljimo

³ Rizzi i Bocci (2017 (2015): 9) dodaju popisu kategorija *Int*, *Mod* i *Q_{emb}*, stvarajući ljestvicu:

(2') [Force [Top* [Int [Top* [Foc [Top* [Mod [Top* [Q_{emb} [Fin [_{TP} ...]]]]]]]]]]]]

Int(errogative) je glava koja određuje upitnost i privlači na mjesto svojega specifikatora upitne jedinice. Glava *Mod*(ifier) uvedena je zbog priloga koji se radi isticanja pomiču na početak rečenice, a glava *Q_{emb}* (= Q in embedded contexts) otvara mjesto upitnim jedinicama u zavisnim pitanjima. Istu ljestvicu prihvaćaju i Rizzi i Cinque (2016: 146).

⁴ Takvo stajalište za južnotalijanska narječja zastupa Adam Ledgeway (2005., 2006.), za pikardski francuski Anne Dagnac (2012.) i za slovenski Vesna Plesničar (2015., 2017).

⁵ To primjerice za neke sjevernotalijanske dijalekte tvrdi Sandra Paoli (2006.), za portugalski Salvador Mascarenhas (2014.) te za španjolski Julio Villa-García (2012., 2015.).

to na činjenici da se pojavljuje na početku rečenice i da ispred njega ni u jednom primjeru nema konstituenta koji strukturno pripadaju zavisnoj rečenici koju uvodi. Glavni je zadatak članka pokušati utvrditi na kojim su položajima niže pojave *da*. Da bismo to mogli odrediti, potrebno je razmotriti njihova svojstva, okolinu i uvjete u kojima se pojavljuju.

2. Svojstva udvojenoga *da*

Kao i u svim drugim jezicima, udvajanje *da* u hrvatskoglagoljskim tekstovima ovisno je o izmještanju (dislokaciji). Udvajanje je moguće samo ako u rečenici postoje nalijevo izmješteni konstituenti. Prema tome, moramo zaključiti da je izmještanje konstituenta nužan preduvjet za udvajanje *da*. Međutim čak ni tada udvajanje nije obvezatno, što pokazuju primjeri:

- (3) a. m(o)l(im) te *da* ego udžžanie n(a)mъ *da* prospěet' v' sp(a)senie.
– MBer₁ 180b (= MNov 219a)

- b. m(o)l(imъ) te *da* ego udr'žanie nam' prospěet' v' sp(a)senie.
– MVat₄ 210a

lat. *Quesumus ut eius obtentu nobis proficiant ad salutem.*

hrv. *Molimo te da nam njegov zagovor koristi za spasenje.*

U oba primjera riječ je o istom tekstu. U dva je kodeksa iz primjera (3a) *da* udvojen, a u trećemu iz primjera (3b) nije.

Zabilježeni su i primjeri u kojima je *da* čak utrojen:

- (4) prilěžno te m(o)l(i)mъ *da* hodataistvomъ ap(usto)lu tvoeû simuna i iûdi *da* eže vř(è)men'nê tvorimъ v' životъ v(è)čni *da* priemlemъ. – MNov 227a

lat. *suppliciter deprecamur ut intercedentibus beatis apostolis tuis Simone et Iuda: quod temporaliter gerimus: ad vitam capiamus aeternam.*

hrv. *ponizno te molimo da, po zagovoru apoštola tvojih Šimuna i Jude, ono što u vremenu činimo primimo za vječni život.*

I središnji je *da* u takvim primjerima fakultativan, kako pokazuju primjeri:⁶

- (5) a. prilêžno te molimъ vsemogi b(ož)e *da* eže dari nebeskimi nasitilъ esi *da* hodataiđu blaženomu lovrencu mučeniku tvoemu vêčnimъ začićenimъ *da* shraniši. – MSegn 194b (= MNov 217a)
- b. prilêžno te molim' vsemogi b(ož)e *da* eže n(e)b(e)skimi dari nasitilъ esi hodataiđu b(la)ž(e)nomu lovren'cu m(u)č(en)i₄ku tvoemu vêčnim' začićenim' *da* hraniši. – MVat₄ 207bc
- lat. *Supplices te rogamus omnipotens Deus ut quos donis caelestibus satiasti: intercedente beato Laurentio martyre tuo: perpetua protectione custodias.*
- hrv. *ponizno te molimo, svemogući Bože, da one koje si nasitio nebeskim darovima, po zagovoru blaženoga Lovre tvojega mučenika, čuvaš vječnom zaštitom.*

I ovdje je riječ o istom tekstu molitve. U dva je misala *da* utrojen, a u trećem, u primjeru (5b), samo udvojen.

Najniža kopija *da* mora biti iza svih nalijevo izmještenih konstituenata, obično neposredno ispred glagola zavisne rečenice. Između njega i glagola može biti samo niječnica *ne*:

- (6) a. dai crêkvê tvoei prosimъ vsemogi milosrdi g(ospod)i *da* duhomъ s(ve)timъ sabrana nepriêz'ni natećenim' nikakože *da ne* smutitъ se – BrBer_{2/1} 196cd
- b. daždъ m(o)l(imъ) te cr(ê)kvê tvoei milosr'di b(ož)e · *da* d(u)homъ s(ve)tim' sьbrana · nepriêtela natećenim' nikakože *da ne* smutit se – BrVO 310b
- lat. *Da, quaesumus, Ecclesiae tuae, misericors Deus, ut sancto Spiritu congregata, hostili nullatenus incursione turbetur.*
- hrv. *Daj crkvi tvojoj, molimo te milosrdni Bože, da se, duhom svetim sabrana, nikako ne uznemiruje napadom neprijatelja.*

Između više i niže kopije *da* najčešće je više konstituenata. To zorno pokazuje primjer:

- (7) m(o)l(i)m te g(ospod)i [*da* [_{NP} b(la)ž(e)n(i)hъ m(u)č(e)n(i)kъ tvoih' neriê i arhiliê i pongraciê m(o)l(i)tvami] [_{NP} svećenîe s(ve)ta êže priêhomъ] [_{PP} k' tvoego ugoeniê v(e)lič(ь)stviû] [_{NP} nam'] *da* prospêûtъ]. – MSegn 180b

⁶ Isti se tekst u *Senjskom misalu* ponavlja tri puta, uvijek s utrojenim *da*.

- lat. *Quaesumus Domine ut beatorum tuorum Nerei et Achillei atque Pancracii deprecationibus sacramenta sancta quae sumpsimus ad tuae nobis proficiant placationis augmentum.*
- hrv. *Molimo te, Gospodine, da nam, po molitvama tvojih blaženih mučenika Nereja, Ahileja i Pankracija, sveta otajstva koja smo primili postignu uvećanje tvojega pomilovanja.*

u kojemu se između dva *da* pojavljuju: imenska skupina čija je glava u instrumentalu, složena subjektivna skupina u nominativu koja kao konstituent sadrži i odnosnu rečenicu, prijedložna skupina te zamjenica u dativu *nam'* koja ima tematsku ulogu užitnika (beneficijara) u umetnutoj rečenici.

Ovdje se nećemo baviti pitanjem jesu li svi navedeni konstituenti na položaju u lijevome rečeničnom rubu došli pomicanjem s nekoga položaja unutar TP ili su u izračun ušli tek na tom položaju. Razložno je ipak pretpostaviti da su subjekt i neizravni objekt svoju tematsku ulogu i padež dobili unutar TP i zatim zbog pragmatičkih razloga izmješteni nalijevo ispred najniže kopije *da*. Da najniži *da* nije zapreka pomicanju, potvrđuje i primjer:

- (8) dai m(o)l(i)m te g(ospod)i svobodnoū misliū t(e)bē služiti *da* dari eže prinosim̄ hodatačū b(la)ž(e)n(o)mu luki e(van)j(e)l(i)štu tvoemu iscēlenie nam̄ *da* štvoret̄ i slavu. – MSegn 201bc
- lat. *da nobis quaesumus, Domine, libera tibi mente servire: ut munera quae deferimus, interveniente beato evangelišta tuo Luca: et medelam nobis operentur, et gloriam.*
- hrv. *daj nam, molimo te Gospodine, slobodnom mišlju tebi služiti da nam darovi koje prikazujemo, zagovorom blaženoga tvoga evangelišta Luke, isprose tvoju pomoć i slavu.*

u kojem su ispred nižega *da* ne samo topikalizirani subjekt i neizravni objekt glagola zavisne rečenice, nego i fokusirani prvi konjunkt izravnoga objekta *iscēlenie*. Koordinator i drugi konjunkt *i slavu* ostali su na prvotnom položaju, a prvi je konjunkt izmješten nalijevo.⁷

⁷ Slično je u najstarijemu hrvatskoglagoljskom misalu, vatikanskom *Illirico 4*, u primjeru (7) razdvojena prijedložna skupina *k tvoego ugoždeniē veličstviū*. Prvi je njezin dio ispred nižega *da*, a drugi iza:

(7') Molim te g(ospod)i *da* b(la)ž(e)nih' m(u)č(eni)k' tvoih' nerēē i arhilēē i ponograciē m(o)l(it)vami s(ve)tbi s(ve)tie eže priēhom' i *k tvoego ugoždeniē* nam' *da* prospēt' veličstviū.
– MVat₄ 187d

Tu bi međutim trebalo dokazati da je prijedložna skupina izvorno bila dio TP, a ne dodatak koji je u izračun ušao na položaju hijerarhijski višem od nižega *da*. Tim se problemom nećemo baviti.

Zbog maloga broja primjera s utrojenim *da*, teško je sa sigurnošću reći koji nalijevo izmješteni konstituenti mogu, a koji ne mogu biti ispred srednjega *da*, odnosno koji moraju biti iza njega. Zanimljiva glede toga može biti inačica primjera (4) iz *Senjskoga tiskanog misala*:

(9) priêtoù g(ospod)i tainoù prilêžno te molimъ *da* hodataištvoмъ ap(ušto)lu tvoeù simuna i iùdi *da* eže vrimenъnê tvorimъ v životъ vêčni *da* priemlemъ. – M Segn 201d

lat. *Sumpto Domine sacramento suppliciter deprecamur ut intercedentibus beatis apostolis tuis Simone et Iuda: quod temporaliter gerimus: ad vitam capiamus aeternam.*

hrv. *Primivši, Gospodine, sveta otajštva ponizno te molimo da, po zagovoru apostola tvojih Šimuna i Jude, ono što u vremenu činimo primimo za vječni život.*

u kojemu je ono što se molbom traži iza srednjega *da*. Ono što se molbom želi dobiti sigurno je nova obavijest, a to znači da je riječ o fokusiranom konstituentu koji je na položaju specifikatora projekcije FocP.

U paralelnim latinskim tekstovima zavisna je rečenica najčešće uvedena dopunjačem *ut*. Rijetki su primjeri poput (10) u kojima se u toj ulozi pojavljuje dopunjač *quod*.⁸

(10) znaũtъ vladan'ê *da* ili m(u)žъ ili žena nezvanъ v' vnutrni dvorъ c(êsa)revъ v'sal' bi bez' koterago pitan'ê *da* tadae *da* ubiet se – BrN₂ 237b

lat. *norunt provinciae, quod sive vir, sive mulier non vocatus, interius atrium regis intraverit, absque ulla cunctatione statim interficiatur* – Est 4,11

hrv. *znaju pokrajine da se, ako muškarac ili žena nepozvani uđu u unutrašnje kraljevo predvorje, bez ikakva pitanja odmah ubijaju.*

U zavisnim je rečenicama u latinskom uvijek konjunktiv, najčešće konjunktiv prezenta. U nekoliko se primjera pojavljuje konjunktiv imperfekta.⁹ Jedan je od njih:

⁸ U korpusu su tek tri takva primjera.

⁹ U glavnoj je rečenici historijsko vrijeme (pasivni perfekt) nakon kojega prema pravilima o slaganju vremena za istovremenost dolazi konjunktiv imperfekta. Na tom se mjestu u vatikanskom brevijaru *Illirico* 6 iz druge polovice 14. st. pojavljuje primjer sa samo jednim *da*,

(11') i potomъ suetnimi sud'ci poslani b(i)še . *da* različnimi mukami razdiraũt se – BrVat₆ 136a što je još jedna potvrda neobvezatnosti (fakultativnosti) udvajanja *da*.

- (11) i potomъ suet'nimi sudci poslani bēše . *da* raz'ličnimi mukami *da* razdrêût' se
– BrBer_{2II} 87bc

lat. *deinde per varios iudices ut variis suppliciis laniarentur missi sunt.*

hrv. *zatim su bili poslani od prevrtljivih sudaca da budu raskomadani različitim mukama.*

To znači da se primjerima s udvojenim *da* nikad ne opisuje stvarno, nego irealno stanje. Potvrđuje to i činjenica da gotovo svi primjeri udvajanja *da* potječu iz molitava (oracija). Najčešće su rečenice s udvojenim *da* dopune glagolima *moliti*, *prositi*, *znati* te *podati* i *dati*. Valja istaknuti da se posljednja dva glagola najčešće pojavljuju u rečenicama kojima se dopunjuju glagoli *moliti* i *prositi*.¹⁰

Udvajanje *da* nije ovisno samo o tome koji je glagol u glavnoj rečenici, nego i o obliku glagola u zavisnoj rečenici. U zavisnoj je rečenici uz udvojeno *da* najčešće prezent, rjeđe kondicional:

- (12) a. k b(og)u istin'nomu vsêtmъ želênimъ svoimъ m(o)laše se · *da* onъ iže imatъ v'saki razumъ *da* emu vдах'nul' bi – BrVat₁₉ 257d

lat. *Ad Deum vero cunctum desiderii sui pandens velamen, deprecabatur, ut ille qui omnium scientiam habet inspirare dignaretur.*

hrv. *svom svojom žudnjom molio se istinskomu Bogu da bi on koji ima svaki razum i njemu ga udahnuo.*

- b. bis(тъ) že potomъ m(o)leču mi m(i)l(o)stъ g(ospod)nû *da* ače vzigranie dêmunovъ bilo bi *da* otšlo bi – BrVat₆ 120a

lat. *Factum est proinde ut rogarem Domini misericordiam, ut si ludificatio demonum esset abscederet.*

hrv. *zbilo se potom da sam molio milost gospodnju, ako bi bila demonska obmana da otiđe.*

a u jednom je primjeru u zavisnoj rečenici imperativ:¹¹

- (13) narêûemo konъ toga s'taveči · *da* niedanъ po v'sastiû va to b'ratar'stvo · iž' nega iziti *da* ne mozi – RitKlim 14r

lat. *Ordinamus praeterea statuentes, ut nullus post ipsius Fraternalitatis ingressum de eadem egredi valeat.*

hrv. *naređujemo osim toga određujući da nijedan po ulasku u to bratstvo iz njega ne može izići*

¹⁰ Riječ je obično o formulaičnim izrazima: *podai molimъ*, *dai/daždъ molimъ*, *podai prosimъ* i *dai prosimъ*.

¹¹ Za taj primjer također zahvaljujem Josipu Galiću.

Prema Johannesu Reinhartu (1993.) uobičajeno je sredstvo za prijevod latinskoga konjunktiva u hrvatskoglagoljskim tekstovima kondicional. Iz disertacije Ane Mihaljević (2018.) razvidno je da se, osim kondicionalom, latinski konjunktiv kojim se izražava istovremenost prevodi i indikativom prezenta. Zanimljivo je da u korpusu ima nekoliko primjera u kojima neki spomenici kao inačicu rečenicama s udvojenim *da* imaju prijevod konjunktiva prezenta kondicionalom, a ne prezentom, a u kojima *da* nije udvojeno. Takav je slučaj u primjerima:

- (14) a. dai prosimъ · da eûže čtemъ činomъ · oče i m(i)l(o)st(i)vago ee prebivaniê · da naslêduemъ obrazi – BrBer₁ 156a
- b. dai prosimъ da ũže čtemъ činomъ oče i m(i)l(o)st(i)vago ee prebivaniê naslêdovali bihomъ obrazi – BrVat₆ 202a
- lat. *da ut quam veneramur officio, etiam pie conversationis sequamur exemplo.*
- hrv. *daj, molimo, da nasljeđujemo i primjere pobožnoga vladanja one koju štujemo službom.*

U primjeru (14a) pojavljuje se prezent s udvojenim *da*, a u (14b) kondicional bez udvajanja *da*.

3. Zaključak

Sve što je rečeno u prethodnom poglavlju upućuje na zaključak da se najniži *da* nalazi na položaju glave *Fin*. Nijedna nalijevo izmještena sastavnica rečenice ne može biti iza njega. Ispred njega se pojavljuju i topikalizirani i fokusirani konstituenti, kako je vidljivo iz primjera (8). Udvajanje *da* ograničeno je na modalne kontekste. Zavisnim rečenicama s udvojenim *da* ne izriču se stvarni, nego potencijalno ostvarivi događaji. Zbog toga se u njima mogu pojaviti samo glagoli u prezentu, kondicionalu ili imperativu. Prema Rizziju (1997.) glava *Fin* sadržava obilježja finitnosti kao što su način, vrijeme i sročnost koja odabiru TP sustav s odgovarajućim karakteristikama.¹² Prihvatimo li tvrdnju da je najviši *da* na po-

¹² Usp. na str. 284: „I will then assume that the C system expresses a specification of finiteness, which in turn selects an IP (u našem sustavu TP) system with the familiar characteristics of finiteness: mood distinctions, subject agreement licensing nominative case, overt tense distinctions (these specifications being subjected to some cross-linguistic variation, ...)” [Pretpostavit ću da C sustav izražava određenje finitnosti, koje odabire IP sustav s poznatim svojstvima finitnosti: načinske značajke, subjektna sročnost koja odobrava nominativ, (glasovno) ostvarene vremenske značajke (neka su od tih određenja podložna međujezičnoj varijaciji, ...)].

ložaju glave *Force*, najrazložnije je pretpostaviti da je srednji *da* u primjerima s utrojenim dopunjačem na položaju glave *Top*, što potvrđuje primjer (9) u kojemu je fokusirani konstituent iza njega.

Zanimljivo je pitanje odnosa i veze između triju pojava *da*, tj. je li riječ o različitim leksičkim jedinicama koje (slučajno) imaju isti oblik ili o jednom leksemu koji zbog svojih obilježja može biti leksikaliziran (glasovno ostvaren) na tri različita položaja. Prvo rješenje pri opisu udvajanja dopunjača u španjolskom prihvaća Julio Villa-García (2012., 2015.) koji razlikuje tri različita dopunjača koji imaju isti površinski oblik *que*, jedan primarni na položaju glave *Force* i dva neprimarna, jedan koji zove rekomentacijskim i smješta ga na položaj glave *Top* i drugi jusivno-optativni koji se nalazi na položaju glave *Fin*. Različiti jezikoslovci razlikuju i u suvremenome srpskom i suvremenome hrvatskom jeziku dva dopunjača *da* (Ivić 1970., Bibović 1971., Browne 1986., Vrzić 1996., Todorović 2012. itd.), jedan koji kao dopunu može imati glagol bilo u kojem vremenu i drugi s kojim je moguć samo prezent. Pitanje je u kojoj je mjeri položaj dopunjača *da* u hrvatskom i u hrvatskome crkvenoslavenskom jeziku podudaran s onim u srpskome. Većina istraživača koji su pisali o tome služila se nazivom srpskohrvatski jezik (*Serbocroatian*), pa je upitno jesu li u dovoljnoj mjeri uvažavali razlike između dvaju sustava. Hrvatskomu primjerice nije svojstveno zamjenjivanje infinitiva konstrukcijom *da + prezent*.¹³ Stoga neki smatraju da je upitno postoje li u hrvatskom doista dva dopunjača *da* ili samo jedan (Grivičić 2004.). Ako i prihvatimo kao sigurnu činjenicu postojanje dviju vrsta *da*, to ne znači automatski da je u našim primjerima riječ o dvama različitim *da*. Osim toga, iz primjera je vidljivo da se uz udvojeni *da* može, osim prezenta, pojaviti i kondicional i imperativ.

Pretpostavka da su u primjerima s udvajanjem dva različita *da*, *da*₁ na položaju *Force* i *da*₂ na položaju *Fin*, jednostavno objašnjava činjenicu zašto se udvaja samo *da*, a ne i ostali dopunjači, primjerice *jako*, i zašto je udvajanje moguće samo u modalnim kontekstima. Međutim, nekoliko je problema s takvim objašnjenjem. Ponajprije, najniži *da* za koji smo utvrdili da je na položaju glave *Fin* nije obvezatan, za razliku od španjolskoga jusivno-optativnog *que* koji opisuje Villa-García. Nadalje, španjolski se jusivno-optativni *que* pojavljuje i u nezavi-

¹³ Uporaba konstrukcije *da + prezent* umjesto infinitiva nije dio norme hrvatskoga standarda, a njezina pojava u razgovornom jeziku smatra se izrazitim srbizmom.

snim (glavnim) rečenicama. Sporana je i središnja *da*, koji je neobvezatan, kao i španjolski rekompentacijski *que*, ali se za razliku od njega ne može pojaviti s drugim glagolskim oblicima. U svim primjerima s dva *da* niži je *da* na položaju *Fin* što se vidi po tome da nijedan nalijevo izmješteni konstituent ne može biti iza njega, a glagol zavisne rečenice mora biti u prezentu, kondicionalu ili imperativu. Španjolski se rekompentacijski *que* prema Villa-Garciji pojavljuje i u indikativnim rečenicama, a ne samo u konjunktivnim. To znači da je središnja *da* ovisan o nižem i da se on na položaju *Top* može pojaviti samo ako postoji *da* na položaju *Fin*. Kada bi taj *da* bio drukčiji od onoga na položaju *Fin*, očekivali bismo i primjere udvajanja *da* s drugim glagolskim oblicima, a ne samo s prezentom, kondicionalom i imperativom. Takvih primjera međutim u korpusu nema. To pokazuje da je središnja *da* na položaju *Top* zapravo kopija nižega *da* s položaja *Fin*. Pitanje je dakle jedino je li najviši *da*, onaj na položaju *Force*, drukčiji od niža dva, ali i u tom slučaju ostaje problem kako objasniti neobvezatnost (naj)nižeg *da*. Odsutnost primjera s **da da* na početku (u slučaju kada nema nalijevo izmještenih konstituenata) može se objašnjavati fonološki, izbjegavanjem ponavljanja.

Adam Ledgeway, Anne Dagnac i Vesna Plesničar opisuju udvajanje dopunjača *che* u južnotalijanskim dijalektima (Ledgeway 2005., 2006.), *que* u pikardskome francuskom (Dagnac 2012.) i *da* u slovenskom (Plesničar 2015., 2017.) pretpostavljajući da je riječ o istom leksemu koji je u derivaciju ušao na položaju *Fin* s kojega se onda pomiče na položaj *Force*, a pragmatički čimbenici (postojanje izmještenih „teških” konstituenata) omogućuju leksikalizaciju tragova na prvotnom i posrednim položajima. Prema takvu bi objašnjenju u našem slučaju bila riječ o kopijama istoga *da*, a središnja i najniža kopija bile bi glasovno ostvareni tragovi pomicanja. Takav pristup jednostavno opisuje neobvezatnost nižih kopija *da*. Zabrana pojave dvaju susjednih *da* (**da da*), odnosno činjenica da se udvajanje *da* pojavljuje samo onda kad postoje nalijevo izmješteni konstituenti, može se tada, osim fonološki (izbjegavanjem ponavljanja) opisati i pretpostavkom da se, kada nema nalijevo izmještenih jedinica, ne uvode u derivaciju ni glave *Top* i *Foc*, a umjesto odvojenih glava *Force* i *Fin* uvodi se jedinstvena združena glava koja sadrži obilježja i jednoga i drugoga.¹⁴ Činjenica da se udvajati može samo *da*, a ne i drugi dopunjači, može se objašnjavati njegovim po-

¹⁴ Usp. Rizzi 1997: 314–315.

sebnim svojstvima (modalnošću) koje ga čine jedinim dopunjačem koji može biti leksikaliziran na različitim položajima u dopunjačkom prostoru, a odgovor na pitanje zašto je udvajanje moguće samo uz prezent, kondicional i imperativ u zavisnoj rečenici mora se tražiti u interakciji *da* s drugim čimbenicima (vrsta glagola u glavnoj rečenici, vidska svojstva glavnoga i zavisnoga glagola itd.). Vjerojatnost takvoga rješenja umanjuje činjenica da se ono suočava s ozbiljnim teorijskim i empirijskim problemima. Nejasno je primjerice kako takav pristup može opisati strukture s dva različita dopunjača kao što su u našem slučaju: *da li, da êko, êko da* i sl.¹⁵

Treće je moguće rješenje da su sve tri kopije *da* inačice istoga leksema, ali niže kopije nisu glasovno ostvareni tragovi pomicanja, nego rezultat (neovisne) leksikalizacije pri izricanju (engl. *Spellout*). U tom slučaju moramo pretpostaviti da je *da* značenjski prilično ispražnjen, odnosno djelomice pododređen (engl. *underspecified*) dopunjač. To mu omogućuje da može biti izravno unesen na različitim položajima unutar lijevoga rečeničnog ruba, tj. na položaju glava *Force*, *Top* i *Fin*.¹⁶ Kao i u prethodnom objašnjenju, mogućnost udvajanja samo uz prezent, kondicional i imperativ u zavisnoj rečenici mora se objašnjavati interakcijom *da* s drugim čimbenicima. Činjenica međutim da glava *Fin* može biti ostvarena kao *da* samo ako je uz nju irealna dopuna pokazuje da *da* nije maksimalno pododređen dopunjač koji izražava samo finitnost rečenice koju uvodi, kako za engleski *that* pretpostavlja Radford, nego da mora imati i određenu modalnu nijansu u svom značenju. To može dovesti u sumnju pretpostavku drugoga i trećega objašnjenja da su obje pojave udvojenoga *da*, tj. i ona na položaju *Fin* i ona na položaju *Force*, ostvaraji istoga leksema i biti potencijalni argument u prilog prvomu rješenju.¹⁷

Pitanje je može li se i kako treće rješenje u našem slučaju razlučiti od drugoga. Zanimljiv glede toga može biti primjer:¹⁸

¹⁵ O problemima s takvim pristupom usp. Radford 2013: 23–24.

¹⁶ Takvo rješenje za udvojeno *that* u razgovornome engleskom zastupa Andrew Radford. Radford (2013: 24–25) kaže: „..., what I shall suggest here is that (in the relevant varieties of Spoken English), the complementiser *that* is a maximally underspecified complementiser whose core function is to mark finiteness, and consequently it can in principle lexicalise any head on the periphery of a finite clause (...).” [... ovdje ću predložiti da je (u relevantnim inačicama govornoga engleskog) dopunjač *that* maksimalno pododređen dopunjač čija je osnovna uloga obilježavanje finitnosti, pa stoga može načelno biti leksičko ostvarenje bilo koje glave na rubu finitne rečenice (...)]. Usp. također pravilo 48 (*Complementiser spellout*) u Radford 2018: 129.

¹⁷ Zahvaljujem anonimnom recenzentu što me je upozorio na tu činjenicu.

¹⁸ Zahvaljujem Josipu Galiću koji mi je poslao taj primjer.

- (15) i zato priležno moli g(ospo)d(i)na b(og)a b(la)ž(e)ni patricii da niko veliko zlamín'e pokaže v' onom' vladan'û da oni nepokor'ni i nebogoboini lûdi da bi se obratili k g(ospo)d(i)nu b(og)u k veri is'tinnoi i da se svojih grihov' pokaû COxf 46d

lat. *rogavit Dominum,, ut aliquod signum ostenderet, per quod territi poeniterent.*

hrv. *i zato je blaženi Patrik ponizno molio Gospodina Boga da pokaže neko veliko znamenje u tom kraju da bi se oni nepokorni i nebogobojazni ljudi obratili Gospodinu Bogu, pravoj vjeri, i da se pokaju za svoje grijehе.*

Dvije su moguće interpretacije toga primjera.¹⁹ Prva, koja se na prvi pogled čini vjerojatnijom, prikazana je u:

- (16) ... [_{ForceP} da oni nepokor'ni i nebogobion i lûdi [_{&P}[da bi se obratili k g(ospo)d(i)nu b(og)u k veri is'tinnoi] i [da se svojih grihov' pokaû]]]

Ako prihvatimo rješenje s pomicanjem, kakvo predlažu Ledgeway, Dagnac i Plešničar, onda moramo pretpostaviti da je *da* – zajedno sa zajedničkim subjektom *oni nepokor'ni i nebogoboini lûdi* – sveobuhvatno pomaknuto²⁰ iz oba konjunkta na položaj glave *Force* i da su simultano glasovno ostvarena oba njegova traga u oba konjunkta. Sveobuhvatno je pomicanje sporno i teorijski i empirijski, pa mnogi jezikoslovci tvrde da ono ne postoji,²¹ a to znači da bi struktura (16) mogla biti argument u prilog trećemu rješenju, da su tri *da* u njoj rezultat neovisne leksikalizacije bez pomicanja. Problematičan je u (16) ustroj koordinirane skupine (&P). U prvom je njezinu konjunkt kondicional, a u drugom prezent. Osim toga, drugi bi konjunkt tada bio jedini primjer u korpusu u kojem se između (naj)nižeg *da* i glagola pojavljuje nalijevo izmješteni (vjerojatno fokusirani) konstituent. To bi značilo da taj *da* nije na položaju *Fin*, nego vjerojatno na položaju glave *Top*. Budući da je u prvom konjunkt *da* neposredno ispred glagola, razložno je pretpostaviti da je on na položaju *Fin*, kao i svi (naj)niži *da* u ranijim primjerima. Tada bismo imali neobičnu koordinaciju u kojoj su koordinirane dvije različite skupine *FinP* i *TopP*. Druga je interpretacija primjera (15) prikazana u:

- (17) ... [_{&P} [_{ForceP} da oni nepokor'ni i nebogobion i lûdi [_{FinP} da bi se obratili k g(ospo)d(i)nu b(og)u k veri is'tinnoi]] i [_{ForceP} da se svojih grihov' pokaû]]]

¹⁹ Paralelni latinski tekst ne može nam pomoći odabrati koja je od njih ona prava. Kako je vidljivo, riječ je o slobodnom prijevodu. Glagoljski je tekst znatno širi i strukturno se ne podudara s latinskim. Jedino što je razvidno iz latinskoga, u kojemu je konjunktiv imperfekta, jest to da je riječ o irealnom kontekstu.

²⁰ Nazivom *sveobuhvatno pomicanje* prevodim engleski naziv *Across-the-Board movement* (skraćeno *ATB movement*).

²¹ Usp. primjerice Zhang 2004. i tamo navedenu literaturu.

U njoj su koordinirane dvije istovrsne skupine (*ForceP*), a to znači da je samo drugi *da* kopija prvoga, dok je treći neovisan i nalazi se na položaju glave *Force* u drugom konjunkt. Time se automatski objašnjava činjenica da se između trećega *da* i glagola mogu nalaziti nalijevo izmješteni konstituenti. Takva struktura ne može međutim biti argument za treće rješenje jer drugo *da* može biti leksikalizirani trag prvoga. Sporna ne mora biti ni činjenica da je subjekt koordinirane strukture glasovno ostvaren samo u prvom konjunkt jer prema većini suvremenih pristupa koordinaciji konjunkt u njima nisu simetrični, nego je prvi konjunkt u binarno granajućoj strukturi na položaju specifikatora s kojega može nadzirati položaj subjekta u drugom konjunkt.²²

Da bi se definitivno odgovorilo na sva postavljena pitanja, potrebna su dodatna istraživanja koja izlaze izvan okvira ovoga članka koji si je zadao skromniji cilj: odrediti na kojim su položajima u strukturi lijevoga rečeničnog ruba niže kopije udvojenoga i utrojenoga *da*.

4. Kratice navedenih glagoljskih izvora

BrBer₁ – I. beramski (ljublanski) brevijar (kraj 14. st.)

BrBer₂ – II. beramski (ljublanski) brevijar, I. i II. dio (15. st.)

BrN₂ – II. novljanski brevijar (1495.)

BrVat₆ – Vatikanski brevijar *Illirico 6* (druga pol. 14. st.)

BrVat₁₉ – Vatikanski brevijar *Vat. Slav. 19* (1465.)

BrVO – Brevijar Vida Omišljanina (1396.)

COxf – Oxfordski zbornik *Ms. Canon Lit. 414* (15. st.)

MBer₁ – I. beramski (ljublanski) misal (15. st.)

MNov – Misal kneza Novaka (1368.)

MSegn – Senjski tiskani misal (1494.)

MVat₄ – Vatikanski misal *Illirico 4* (poč. 14. st.)

RitKlim – Klimantovićev obrednik (1501.–1512.)

²² Više o asimetričnosti koordiniranih struktura vidi u Zhang (2010.), posebice poglavlje 2.

Literatura:

- ABOH, ENOCH OLADÉ. 2006. Complementation in Saramaccan and Gungbe: the Case of C-type Modal Particles. *Natural Language & Linguistic Theory* 24. 1–55.
- BENINCÀ, PAOLA. Detailed Map of the Left Periphery of Medieval Romance. *Crosslinguistic Research in Syntax and Semantics. Negation, Tense and Clausal Architecture*. Ur. Zanuttini, Raffaella i dr. Georgetown University Press. Washington. 53–86.
- BIBOVIĆ, LJILJANA. 1971. Some remarks on the factive and non-factive complements in English and Serbo-Croatian. *The Yugoslav Serbo-Croatian-English Contrastive Project: Studies* 3. Ur. Filipović, Rudolf. Institute of Linguistics, Faculty of Philosophy, University of Zagreb. Zagreb.
- BROWNE, WAYLES. 1986. *Relative Clauses in Serbo-Croatian in Comparison with English*. Institute of Linguistics, Faculty of Philosophy, University of Zagreb. Zagreb.
- CINQUE, GUGLIELMO; RIZZI, LUIGI. 2010. The Cartography of Syntactic Structures. *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis*. Ur. Heine, Bernd; Narrog, Heiko. Oxford University Press. New York. 51–65.
- DAGNAC, ANNE. 2012. How Do You Double Your C? Evidence from an Oil Dialect. *Empirical Issues in Syntax and Semantics* 9. 77–94.
- D'ALESSANDRO, ROBERTA; LEDGEWAY, ADAM. 2010. At the C-T Boundary: Investigating Abruzzese complementation. *Lingua* 120. 2040–2060.
- DAMONTE, FEDERICO. 2010. Matching Moods: Mood Concord between CP and IP in Salentino and Southern Calabrian Subjunctive Complements. *Mapping the Left Periphery: The Cartography of Syntactic Structures, Volume 5*. Ur. Benincà, Paola; Munaro, Nicola. Oxford University Press. Oxford. 228–256.
- DELMONTE, VIOLETA; FERNÁNDEZ-SORIANO, OLGA. 2009. Force and Finiteness in the Spanish Complementizer System. *Probus* 21. 23–49.
- GARRETT, JORDAN. 2013. Which *que* Is Which?: A Squib on Reduplicative *que* Complementizers in Iberian Spanish Embedded Clauses. *Indiana University Working Papers in Linguistics* 13. 1–9.
- GONZÁLEZ i PLANAS, FRANCESC. 2014. On Quotative Recomplementation: Between Pragmatics and Morphosyntax. *Lingua* 146. 39–74.
- GRIVIČIĆ, TAMARA. 2004. Functional Domain of the Croatian Complementizer *da*. *Colorado Research in Linguistics* 17. 1–22. <https://scholar.colorado.edu/cril/vol17/iss1/5> (pristupljeno 28. travnja 2018.).
- HAEGEMAN, LILIANE. 2012. *Adverbial Clauses, Main Clause Phenomena, and the Composition of the Left Periphery*. Oxford University Press. New York.
- HOEKSTRA, ERIC. 1993. Dialectal variation inside CP as parametric variation. *Dialektsyntax (Linguistische Berichte, Sonderheft 5)*. Ur. Abraham, Werner; Bayer, Josef. WestdeutscherVerlag. Opladen. 161–179.

- IVIĆ, MILKA. 1970. O upotrebi glagolskih vremena u zavisnoj rečenici: prezent u rečenici s veznikom da. *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 13. 43–54.
- JAYASEELAN, K. A. 2008. Topic, Focus and Adverb Positions in Clause Structure. *Nanzan Linguistics* 4. 43–68.
- LEDGEWAY, ADAM. 2005. Moving through the Left Periphery: the Dual Complementiser System in the Dialects of Southern Italy. *Transactions of the Philological Society* 103/3. 339–396.
- LEDGEWAY, ADAM. 2006. The Dual Complementizer System in Southern Italy: Spirito Greco, Materia Romanza?. *Rethinking Languages in Contact: the Case of Italian*. Ur. Lepschy, Anna Laura; Tosi, Arturo. Modern Humanities Research Association and Routledge. London. 112–126.
- MASCARENHAS, SALVADOR. 2014. Complementizer doubling in European Portuguese. *Rivista di grammatica generativa* 36. 105–116.
- MCCLOSKEY, JAMES. 2006. Questions and Questioning in a Local English. *Crosslinguistic Research in Syntax and Semantics: Negation, Tense, and Clausal Architecture*. Ur. Zanuttini, Raffaella i dr. Georgetown University Press. Washington. 87–126.
- MIHALJEVIĆ, ANA. 2018. *Sintaksa hrvatskoglagoljskih tekstova prevedenih s latinskoga*. Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 455 str.
- MIHALJEVIĆ, MILAN. 2004. Veznik “da” u hrvatskoglagoljskim tekstovima. *Slavia Meridionalis* 4. 9–34.
- MUNARO, NICOLA. 2016a. Localizing Conditional Clauses in the Left Periphery: Evidence from Multiple Complementizer Constructions in Romance. *Linguistica* 56/1. 211–224.
- MUNARO, NICOLA. 2016b. A diachronic approach to complementizer doubling in Italo-Romance and the notion of downward reanalysis. *Rivista di grammatica generativa* 38. 215–228.
- PAOLI, SANDRA. 2004. The ‘Double CHE Constructions’: A Comparative Perspective. *Antwerp Papers in Linguistics* 107. 193–209.
- PAOLI, SANDRA. 2006. The Fine Structure of the Left Periphery: COMPs and Subjects: Evidence from Romance. *Lingua* 117. 1057–1079.
- PLESNIČAR, VESNA. 2015. Podvajanje veznikov okoli podrednih stavkov v slovenščini. *Škrabčevi dnevi 9: Zbornik prispevkov s simpozija 2015*. Ur. Marušič, Franc; Mišmaš, Petra; Žaucer, Rok. Založba Univerze v Novi Gorici. Nova Gorica. 113–126.
- PLESNIČAR, VESNA. 2017. Complementizer Doubling in Slovenian Subordinate Clauses. *Formal Description of Slavic Languages 12.5. Nova Gorica: December 7-9, 2017. Book of Abstracts*. 42–43.
- RADFORD, ANDREW. 2013. The Complementiser System in Spoken English: Evidence from Broadcast Media. *Information Structure and Agreement*. Ur. Camacho-Taboada, Victoria i dr. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam. 11–54.

- RADFORD, ANDREW. 2018. *Colloquial English: Structure and Variation*. Cambridge University Press. Cambridge.
- REINHART, JOHANNES. 1993. *Untersuchungen zur Syntax des Kroatisch-Kirchenslavischen*. Doktorski rad. Universität Wien. Wien. 540 str.
- RIZZI, LUIGI. 1997. The Fine Structure of the Left Periphery. *Elements of Grammar*. Ur. Haegeman, Liliane. Kluwer. Dordrecht. 289–330.
- RIZZI, LUIGI. 2013. Notes on Cartography and Further Explanation. *Probus* 25/1. 197–226.
- RIZZI, LUIGI; BOCCI, GIULIANO. 2017. Left Periphery of the Clause: Primarily Illustrated for Italian. *The Wiley Blackwell Companion to Syntax, Second Edition*. Ur. Everaert, Martin; van Riemsdijk, Henk C. John Wiley & Sons, Inc. Hoboken, N. J. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9781118358733.wbsyncom104/full> (pristupljeno 31. siječnja 2018.).
- RIZZI, LUIGI; CINQUE, GUGLIELMO. 2016. Functional Categories and Syntactic Theory. *Annual Review of Linguistics* 2. 139–163.
- RJEČNIK. 2015. *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije, II. svezak: vrědnŭ - zapovědnica*. Staroslavenski institut. Zagreb.
- SHLONSKY, UR. 2010. The Cartographic Enterprise in Syntax. *Language and Linguistic Compass* 4/6. 417–429.
- SLOVNÍK. 1968. *Slovník jazyka staroslověnského I/2: vezati – ŷ*. Nakladatelství Československé akademie věd. Praha.
- TODOROVIĆ, NATAŠA. 2012. *The Indicative and Subjunctive da-complements in Serbian: A Syntactic-Semantic Approach*. Doktorski rad. University of Illinois at Chicago. Chicago. 199 str.
- VILLA-GARCÍA, JULIO. 2012a. Characterizing Medial and Low Complementizers in Spanish: Re complementation Que and ‘Jussive/Optative’ Que. *Current Formal Aspects of Spanish Syntax and Semantics*. Ur. González-Rivera, Melvin; Sessarego, Sandro. Cambridge Scholars Publishing. Cambridge. 198–228.
- VILLA-GARCÍA, JULIO. 2012b. Re complementation and Locality of Movement in Spanish. *Probus* 24/2. 257–314.
- VILLA-GARCÍA, JULIO. 2015. *The Syntax of Multiple-que Sentences in Spanish. Along the Left Periphery*. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam.
- VRZÍČ, ZVJEZDANA. 1996. Categorical Status of the Serbo-Croatian “modal” da. *Annual Workshop on Formal Approaches to Slavic Linguistics: The College Park Meeting 1994*. Ur. Toman, Jindřich. Michigan Slavic Publications. Ann Arbor. 291–312.
- ZHANG, NIINA NING. 2010. *Coordination in Syntax*. Cambridge University Press. Cambridge.

Complementizer Doubling in Croatian Church Slavonic

Abstract

In Croatian-Glagolitic texts Mihaljević (2003) noted a number of examples in which two or even three occurrences of the Church Slavonic word *da* correspond to only one occurrence of the Latin *ut*. In all such examples *da* has a typical role of a complementizer, i.e. it introduces complement, final or consecutive clauses. According to *Slovník jazyka staroslověnského* (1967: 453) double-*da* structures occurred already in Old Church Slavonic *Codex Suprasliensis*. The author describes the structure of these Church Slavonic sentences using the so-called cartographic model, which assumes for sentence periphery to the left of the subject the existence of a number of hierarchically ordered functional projections, instead of a single CP projection. The phenomenon of complementizer doubling is attested and studied in different languages. It is generally assumed that the first instance of the complementizer is in *Force*, while the position of the second instance is disputable. Some authors assume that optional secondary complementizer is in *Fin*, while according to others it is in *Top*. The main goal of the paper is to determine which description is more adequate for Croatian Church Slavonic. The author investigates the conditions for the appearance of doubling, as well as the properties and the distribution of doubled *da* with respect to the left-peripheral phenomena, and concludes that the lowest copy of *da* heads *FinP*. This conclusion is confirmed by the following facts: no left-dislocated constituent can follow the lowest *da*, the doubling of *da* is possible only in irreal (subjunctive) contexts, and therefore the verb in the subordinated TP can only be in the present tense, conditional or imperative. Consequently, he assumes that in the triple-*da* constructions the intermediate copy of *da* is in *Top*. In the concluding part of the paper he discusses the relationship between the high and the low instances of *da*, i.e. whether they are different lexical units which only superficially look like the same item, or the copies of the same complementizer. He presents arguments for and against both solutions, but does not give a definite answer and leaves the question open for future research.

Ključne riječi: hrvatski crkvenoslavenski jezik, udvajanje dopunjača, kartografski model, dopunjač *da*

Keywords: Croatian Church Slavonic, complementizer doubling, cartographic model, complementizer *da*